

Кравець А.Ю.

Лояльні форми політичної поведінки: біополітичний підхід

Останнім часом поняття «біополітика» знаходиться у центрі міжнародних наукових дебатів. Цей термін відкрив абсолютно нову фазу сучасної наукової думки. Об'єктом біополітичних дискусій, як правило, є «людина політична», а предметом – її соціальна і політична поведінка, а точніше, біологічні і соціальні детермінанти цієї поведінки, її типи і форми.

Ключові слова: біополітика, політична поведінка, агоністичні та лояльні форми поведінки.

В последнее время понятие «биополитика» находится в центре международных научных дебатов. Этот термин открыл совершенно новую фазу современной научной мысли. Объектом биополитических дискус-

сий, как правило, является «человек политический», а предметом – его социальное и политическое поведение, а точнее, биологические и социальные детерминанты этого поведения, его типы и формы.

Ключевые слова: биополитика, политическое поведение, агонистические и лояльные формы поведения.

Recently, the concept of “biopolitics” is located in the centre of the international scientific debate. This term has opened a new phase of modern scientific thought. The object of the biopolitical debate, usually a “political person” and the subject – its social and political behaviour, its types and forms.

Key words: biopolitics, political behaviour, agonistic and loyal forms of behaviour.

УДК 321.01

Кравець А.Ю.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Біополітика сьогодні пропонує такі напрями досліджень і такий специфічний категоріальний апарат, які іноді не вписуються у загальноприйнятні наукові межі. За словами Р. Еспозіто, вона виступає «не тільки інструментом, а й об'єктом «жорсткої філософської і політичної боротьби» за «конфігурацію і долю нинішнього століття» [5]. Серед біополітиків, що займаються проблематикою політичної поведінки, її типів і форм, слід виокремити А. Соміта, С. Петерсена, А. Олескіна та інших. Однак, слід зазначити, що їх погляди мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. Відповідно, наукове знання стосовно біополітичного погляду на природу, сутність, типи і форми політичної поведінки людини потребує подальшого наукового аналізу та поглиблення.

Перед тим як перейти до розгляду форм політичної поведінки, варто, на наш погляд, зосередитися на визначенні поняття «політична поведінка». Так, А. Олескін визначає поведінку як «спосіб відповіді організму на стимул ззовні» [2, с. 74]. Йдеться про те, що периферична і центральна нервова система сприймають та переробляють інформацію, внесену зовнішніми стимулами, й запускають реакції організму, які ми спостерігаємо як поведінку. Однак, за словами самого ж дослідника, не всяка поведінка може бути викликана або змінена завдяки впливу ззовні, багато її форм мають жорстко запрограмовану спадкову компоненту [2, с. 74]. І це, власне, й відрізняє біополітичний підхід від інших.

Політична поведінка в біополітичній площині – сфера самовияву індивіда, яка відповідно до еволюційної дослідницької стратегії, покладеної в основу біополітики, заснована на виборі та урівноваженні протилежних схильностей, здібностей та вподобань індивіда для досягнення ефективного поведінкового результату в соціальній і політичній сфері.

Людська поведінка – продукт не просто наших генів, але і взаємодії між природою та вихованням. Ми одні здатні на створення складної культури, до якої належать як матеріальні об'єкти, так і абстрактні цінності; ми – єдиний біологічний вид, у якому створені нами цінності здатні переважити наші найсильніші й глибоко вкорінені поведінкові імперативи [6, с. 5].

Тут потрібно зупинитися на семантичному сприйнятті поняття «поведінка». В англійській мові поведінка має два значення: «conduct» та «behaviour». Перше поняття розуміється як свідоме, продумане, раціональне управління своєю поведінкою, тоді як друге – це набір реакцій та стереотипів, які більш характерні для автоматичної поведінки. Т. Бодіо говорив саме про поведінку в аспекті «conduct», якій приписував раціональне усвідомлення «людиною політичною» своєї діяльності [6]. Натомість, інші дослідники говорять, що біополітична рефлексія стосовно «людини політичної» не обмежується тільки раціональною складовою, адже велика частина дій здійснюється індивідом автоматично. Питання лише в тому, частка чого – генетики чи виховання – більше впливає на поведінку індивіда.

Не слід забувати і про те, що у центрі біополітики знаходиться еволюційна теорія. Дослідження в цій області починаються з припущення, що поведінка людини, зокрема політична, є продуктом еволюційного процесу. Отже, щоб зрозуміти ключові елементи людської політики, ми повинні розуміти її еволюцію. Під впливом етології і сучасної еволюційної теорії у біополітиці формується розуміння необхідності дослідження ролі природних чинників і виховання у формуванні соціальної та політичної поведінки. Це суперечить дисциплінарній парадигмі, згідно з якою гени та нахили, що передаються у спадок, можна проігнорувати під час вивчення політичної поведінки.

Варто підкреслити, що дихотомія генетика / середовище є одвічною темою біополітичних дискусій. Одні дослідники наполягають на пріоритетному значенні біологічних детермінантів, інші – соціальних. Ми є прихильниками інтеграційного підходу, який органічно поєднує обидва підходи. Ми вважаємо, що: 1) генетично закладені особливості людського мозку та психіки впливають на соціальну і політичну поведінку людини; 2) соціалізація, навчання і виховання також можуть корегувати те, що закладено природою; 3) навколишнє середовище і соціально-політична ситуація теж впливають на фізіологічний стан людей і призводять до змін рівня нейротрансмітерів та гормонів, що неодмінно позначається на поведінці; 4) схильність до домінування з одного боку і підкорення з іншого генетично закладено в природу «людини політичної».

Але перейдемо, власне, до теми дослідження, а саме до біополітичної інтерпретації форм соціальної і політичної поведінки. Слід зазначити, що в біополітичному дискурсі існує декілька класифікацій типів і форм політичної поведінки. Серед типів ми виокремлюємо егоїзм, альтруїзм і агресію, серед форм – агоністичну та неагоністичну або лояльну поведінку. Так, «агоністична (від грец. *agonizomai* – я борюся) поведінка пов'язана з конфліктами між живими організмами» [2, с. 82]. Це поняття включає: а) агресію; б) ізоляцію (уникнення); в) підпорядкування. Варто підкреслити, що агресія зустрічається і серед типів (класифікація Я. і Б. Тулбергів), і серед форм (класифікація А. Олескіна).

При цьому А. Олескін зазначає, що поняття «агоністична поведінка» має біополітичне значення тією мірою, якою воно може бути застосовано щодо людського суспільства і його політичної сфери. Агоністичні форми поведінки пронизують політичну сферу життя суспільства і втілюються у вигляді конфліктів між державами, партіями, «групами тиску», між гілками влади і окремими політичними діячами. За словами А. Олескіна, «найбільш руйнівною формою агоністичних взаємодій в людському суспільстві є війни як організовані міжгрупові конфлікти» [2, с. 82]. А отже, дослідження агоністичних (ворожих, конфліктних) форм поведінки є важливим завданням сучасної політичної науки, адже воно сприятиме виробленню нових технологій подолання конфліктів й культивуванню лояльних форм взаємодії людей в соціумі» [2, с. 82–83].

Отже, логічним буде перейти до розгляду неантагоністичної або лояльної поведінки. До найбільш важливих форм такої поведінки біополітики відносять здатність грати, афіліацію, кооперацію та співробітництво. Ці форми поведінки є: а) еволюційно обумовленими; б) підтримують стабільність біосоціальної системи; в) реалізуються у тварин і в людському суспільстві [2, с. 87].

1. Здатність грати. Гра, хоч і включає ритуалізовані та пом'якшені елементи агоністичної поведінки, чітко відрізняється від справжнього конфлікту. Біополітичний потенціал ігрової поведінки оцінено не досить повно. «Політичним системам ще належить розібратися, коли, в яких випадках і за якими правилами справжні конфлікти могли б бути замінені грою в конфлікт» [2, с. 87].

2. Афіліація, яка полягає у взаємному тяжінні особин одного виду, групи, сім'ї один до одного. Слід зазначити, що афіліація всередині групи часто передбачає ізоляцію або навіть агресію щодо «чужинців». Афіліація набуває соціально важливої форми у випадку необхідності встановлення дружніх відносин між індивідами високого соціального рангу (аж до створення коаліцій). Афіліація має як позитивне (як фактор консолідації групи), так і негативне (як фактор неприйняття «чужих») біополітичне значення. При цьому афіліація й ізоляція знаходяться в стані динамічного балансу, підвладного певному тимчасовому ритму. Афіліація й ізоляція можуть проявлятися в різних просторових зонах. Для біополітики важливо те, що деякі міждержавні та міжетнічні конфлікти можна було б пом'якшити через створення буферних зон взаємного контакту [2, с. 88].

3. Кооперація – «об'єднання і взаємодія двох або більше особин заради виконання того чи іншого завдання. Кооперація пом'якшує собою жорсткість ієрархічних структур» [2, с. 89]. При цьому кооперація й афіліація дуже часто переважають над агоністичною поведінкою. Кооперація виникає навіть «в світі егоїстів» і здатна подолати агоністичні відносини, якщо дотримано таких умов: 1) партнери припускають, що будуть взаємодіяти тривалий час, «причому перспективи взаємодії істотні для кожного з них»; 2) «за умови взаємної кооперації виграш кожного партнера значніший, ніж за умови відмови від кооперації». «Подібна кооперація не вимагає ні соціальних зв'язків, ні дружніх взаємовідносин» [2, с. 89]. У соціобіології і біополітиці з кооперацією пов'язана так звана «дилема в'язня»: 1) існує двоє ув'язнених, що підозрюються у скоєнні важкого злочину; 2) перед ними стоїть вибір: або скооперуватися і не визнавати свою провину, або здати одного. При цьому двостороння відмова від кооперації призведе до гірших наслідків для обох, ніж кооперація один з одним. Кожен учасник вирішує дилему, не знаючи, яке рішення прийме інший. «Дилема ув'язненого» має багато варіантів реалізації як в біологічному, так і в політичному плані. Наприклад, дві держави можуть укласти договір про роззброєння. Якщо обидві держави-партнера дотримуються договору, вони отримують гарантію миру [2, с. 89].

4. Співпраця або співробітництво має надзвичайне значення для існування суспільства. При цьому вважається, що співробітництво

засноване на взаємній вигоді, «коли один індивід робить щось корисне для іншого і отримує за це винагороду» [2, с. 89]. Однак, і ця група має як переваги, так і недоліки, наприклад, це може бути співробітництво заради корупції. Про важливість співпраці, а точніше «кооперації», говорить П. Кропоткін у праці «Взаємодопомога як фактор еволюції». Він зазначає, що боротьба за існування як умова прогресивного розвитку, дозволила охопити величезну кількість явищ. Саме ця теорія лягла в основу багатьох філософських, біологічних і громадських теорій. Ч. Дарвіну вдалося охопити у своїй концепції незліченну кількість найрізноманітніших фактів [1]. Але, як зазначає П. Кропоткін, з плином часу боротьба за існування між окремими членами різноманітних тваринних співтовариств зникає і замість боротьби виникає кооперація, що призводить до такого розвитку розумових здібностей і моральних якостей, яке забезпечує цьому виду найкращі шанси на життя та поширення. Таким чином, «найбільш пристосованими» виявляються зовсім не ті, хто фізично сильніший, а ті, хто краще вміє об'єднуватися і підтримувати один одного заради блага всього суспільства. «Ті суспільства, – писав він, – які містять найбільшу кількість співчуваючих один одному членів, будуть найбільше процвітати і залишать по собі найбільшу кількість потомства» [1].

Про подібні речі говорить й К. Боем у книзі «Moral Origins»: «наші предки, найімовірніше, здійснили важливу політичну реформу, перейшовши від ієрархічної системи «хто сильніший, той і правий» до більш справедливої і егалітарної. Близько 250,000 років тому виживання перетворилося для них у «командний спорт», так як полювання в складі групи виявилось набагато продуктивнішим, ніж поодиночці». К. Боем розповідає, що успішні племена впроваджували правила, щоб запобігти зростанню егоїзму, кумівства або клановості. Для цього використовувалися докори, насмішки, глузування, бойкотування, вигнання і позбавлення життя. Надмірно домінантна поведінка засуджувалась, а зловживання владою усувалося [4, с. 89]. Слід зазначити, що подібні моделі в еволюційованому вигляді активно використовуються й у сучасних демократичних соціумах. Отже, можна стверджувати, що «кооперація – конкуренція» заклали фундаментальні принципи творення суспільно-політичних реалій сьогодення. В умовах глобалізації, зростання ролі конструктивної взаємодії, навіть в умовах жорсткої конкуренції світова спільнота намагається відмовитись від політики агресії як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Її прояви допускаються у її конструктивній, тобто оборонній формі. Ми сподіваємося, що ця тенденція стане форпостом, безумовним до виконання всіма країнами і лідерами сучасного світу.

Однак, існує й інша точка зору. М. Гізелін у праці «Економія природи й еволюція статі» зазначає, що «кожен організм буде допомагати своїм родичам, тільки якщо йому це вигідно. Через відсутність іншого вибору він добровільно встає під ярмо рабського служіння загальному благу. Але як тільки з'явиться можливість діяти у власних інтересах, ніщо, крім доцільності, не завадить йому поранити, покалічити, вбити свого брата, статевого партнера, батька чи дитинча. Подряпавши «альтруїста», ви побачите, як спливає кров'ю «лицемір». Політика «око за око» є чи не найпопулярнішою у людському світі» [3, с. 122].

Отже, біополітики відзначають, що у живих істот афіліація й ізоляція, кооперація і конкуренція, «любов» і «ворожнеча» переплітаються в щоденному спілкуванні. Так, дружба може передбачати наявність спільного ворога, а зміна агоністичної поведінки на лояльну може являти собою різні етапи реалізації однієї й тієї ж поведінкової реакції. А тому соціальні технології, які націлені на подолання або пом'якшення агоністичних форм поведінки, мають враховувати факт складного переплетіння і взаємопроникнення лояльних й агоністичних форм поведінки [2, с. 91].

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що в центрі біополітичних дискусій знаходиться «людина політична», типи і форми її соціальної і політичної поведінки. Серед біополітиків немає єдності як у трактовці самого поняття «політична поведінка», так і в класифікації її типів і форм. А тому наукове знання стосовно біополітичного погляду на природу, сутність, типи і форми політичної поведінки потребує подальшого наукового аналізу та систематизації. Під впливом етології і сучасної еволюційної теорії у біополітиці формується розуміння необхідності дослідження ролі природних і соціальних чинників у формуванні соціальної та політичної поведінки. У біополітичному дискурсі існує декілька класифікацій типів і форм політичної поведінки. Серед форм ми б виокремили агоністичну та неагоністичну або лояльну поведінку. Так, агоністичні форми поведінки пронизують політичну сферу життя суспільства і втілюються у вигляді конфліктів між державами, партіями, «групами тиску», між гілками влади й окремими політичними діячами. При цьому сучасне світове співтовариство загалом і біополітики зокрема «культивують» неантагоністичну або лояльну поведінку. До найбільш важливих форм такої поведінки біополітики відносять афіліацію, кооперацію та співробітництво. Зазначаючи при цьому, що афіліація й ізоляція, кооперація і конкуренція тісно переплітаються, а тому важливого значення набуває вивчення причин агоністичної поведінки, вироблення стратегій запобігання агресії та «культивування» лояльних форм соціальної і політичної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кропоткин П. Взаимная помощь как фактор эволюции [Текст] / П. Кропоткин. – Петербург: Товарищество «Знание», 1907. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://iph.ras.ru/elib/Kropotkin_Vzaimopom.html
2. Олескин А. Биополитика. Политический потенциал современной биологии [Текст] / А. Олескин. – М. : Научный мир, 2007. – 459 с.
3. Ридли М. Происхождение альтруизма и добродетели: от инстинктов к сотрудничеству [Текст] / М. Ридли. – М : Эксмо. – 2013. – 136 с.
4. Boehm C. Moral Origins: The Evolution of Virtue, Altruism, and Shame / C. Boehm, 2012. – 432 p. // [Electronic resource] – Access mode: <https://books.google.com.ua/books>
5. Esposito R. Bios: Biopolitics and Philosophy / R. Esposito. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. – 304 p.
6. Somit A. The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution [Text] / A. Somit, S. Peterson. – N.Y. : Palgrave Macmillan, 2005. – 190 p.